

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

ПРОХОРЕНКО ОКСАНА ФЕОДОСІЇВНА

УДК 833 (093)

**ТВОРЧИСТЬ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА І
“ПРАЗЬКА ШКОЛА” УКРАЇНСЬКИХ ПОЕТІВ**

10.01.01 — українська література

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук**

Київ-1999

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української літератури Сумського державного педагогічного інституту імені А.С.Макаренка.

Науковий керівник – дійсний член АПН,

доктор філологічних наук, професор

Хропко Петро Панасович,

Національний педагогічний університет імені

М.П.Драгоманова,

завідувач кафедри української літератури

Офіційні опоненти – доктор філологічних наук, доцент,

Штонь Григорій Максимович,

Інститут літератури імені Тараса Шевченка,

заступник директора з питань науки

– кандидат філологічних наук, доцент,

Куценко Леонід Васильович,

Кіровоградський педагогічний університет

імені В.К.Винниченка, кафедра української літератури

Провідна установа – Кам’янець-Подільський державний університет,

кафедра української літератури,

Міністерство освіти України,

м. Кам’янець-Подільський.

Захист відбудеться “ 19 ” жовтня 1999р. о 14. 30 на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (252601, м.Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий “ 18 ” вересня 1999 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Н.П.Гальона

Загальна характеристика роботи.

Актуальність та доцільність дослідження порушеної наукової проблеми зумовлена об'єктивною необхідністю комплексного вивчення творчості Євгена Маланюка в її органічних взаємозв'язках з літературною діяльністю "Празької школи" українських поетів.

Упродовж багатьох десятиріч з українського літературного процесу насильно вилучалися десятки імен письменників, а їх творчість фальсифікувалася або свідомо обминалася, замовчувалася. Така сумна доля спіткала літературну спадщину багатьох українських письменників-емігрантів, зокрема поетів "Празької школи", яку репрезентували Є.Маланюк, Ю.Дараган, О.Стефанович, Л.Мосендз, Ю.Липа, О.Лятуринська, О.Ольжич, О.Теліга, Н.Лівицька-Холодна, М.Чирський та інші. Останніми роками в періодиці, антологіях та окремими виданнями в Україні виходять колись заборонені твори митців. Багато зроблено літературознавцями і за кордоном, і в Україні для переосмислення складних літературних процесів міжвоєнного двадцятиліття (1921-1939). Проблеми еміграційної літератури висвітлювали у своїх працях такі літературознавці, як О.Баган, Б.Бойчук, Ю.Бойко-Блохін, В.Державин, М.Ільницький, Ю.Ковалів, Г.Костюк, М.Неврлий, Ф.Погребенник, Б.Рубчак, Т.Салига, Г.Сварник, Ю.Шерех, І.Фізер. Серед цих праць - монографічне дослідження М.Ільницького "Від "Молодої Музи" до "Празької школи" (Львів, 1995), котре, зокрема, містить кілька портретів представників "Празької школи" українських поетів.

Першою спробою змалювати Є.Маланюка і як поета, і як громадського діяча, проаналізувавши світоглядні й тематичні аспекти всієї творчості, мовні та формальні особливості його поезії, була монографія Юлії Войчишин "Ярий крик і біль тужавий ..." (Київ, 1993). Зростає зацікавлення творчістю Євгена Маланюка і у вітчизняній літературній науці. Вагомий внесок у дослідження спадщини письменника зробили М.Ільницький, Ю.Ковалів, Л.Куценко, М.Неврлий, Т.Салига, Г.Сивокінь. Критичний аналіз художньої творчості й наукової спадщини представлений працями О.Багана, В.Базилевського, Ю.Барабаша, Л.Череватенка, М.Крупача, Н.Лисенко, Н.Миронець, О.Нахлік, В.Неборака.

Проте нині ще немає спеціального комплексного синтетично-аналітичного дослідження про місце "Празької школи" українських поетів в літературному процесі 20-30-х років, про творчі взаємини Є.Маланюка як найвизначнішого представника цієї поетичної групи з іншими її членами. Отже, актуальність дослідження названої проблеми очевидна. Доцільність

вивчення розвитку "пражан" зумовлюється необхідністю розширення уявлень про цей етап літературного процесу як органічної ланки історії українського письменства.

Зв'язок роботи з програмами, планами, темами

Дисертація виконана на кафедрі української літератури Сумського державного педагогічного інституту імені А.С.Макаренка, узгоджена з планами, тематикою та загальним профілем наукових досліджень проблем новітньої літератури.

Предметом дослідження є поетичні твори Є.Маланюка та інших представників “Празької школи” українських поетів, пов'язані з ними літературознавчі, критичні, публіцистичні виступи письменників, їх епістолярій.

Мета дослідження полягає у вивченні творчої індивідуальності Євгена Маланюка на тлі історичного і мистецького життя української еміграції 20-30-х років, аналізі його поетичної манери, підсвідомих першоімпульсів письменника, модифікацій “вічних” образів, у зіставленні мистецьких реакцій “пражан” на ті самі події історичного життя, висвітленні нонконформістського пафосу словесно-образного резистансу радянському тоталітаризмові.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- розкрити витoki поетичного хисту, становлення і саморозвиток творчої індивідуальності Євгена Маланюка та з'ясувати його роль і місце в еміграційному літературному процесі;
- дослідити ідейно-стильову еволюцію, константні й змінні прикмети образного мислення поета;
- висвітлити основні риси естетичної реалізації історіософської концепції митця;
- проаналізувати психологічний, філософський та естетичний аспекти інтимної та релігіософської лірики поета як вияви однієї з найважливіших граней людської екзистенції;
- розглянути лірико-філософську концепцію життя та характерологію людини в поезії Євгена Маланюка, виявити ідейні, естетичні та емоційні перегуки з поезією “Празької школи”.

Методологічною основою дослідження є системно-функціональний підхід до вивчення складного і багатоаспектного художнього матеріалу. Теоретико-методологічні засади дослідження засновуються на принципі об'єктивного історизму. У роботі використані дослідження з літературознавства (О.Білецького, В.Державина, Г.Костюка, Ю.Шереха, Ю.Лаврінєнка, Г.Грабовича, Ю.Коваліва, М.Ільницького та ін.), історіософії (В.Липинського, О.Ольжича, Ю.Липи), культурології (А.Гойнбі, Д.Чижевського, В.Щербаківського, О.Кульчицького та ін) та психології (З.Фройда, Г.Гурджієва, Р. Ассаджіолі, М.Боуєна, П.Успенського, А.Орлова).

У дисертації застосовано інтерпретаційну методикy письменницької самототожності (Г.Сивокінь), історико-порівняльний та типологічний методи дослідження.

Наукова новизна визначається спробою розглянути творчість Є. Маланюка в контексті поезії “Празької школи”. У роботі вперше з'ясовуються питання формування й кристалізації

творчої індивідуальності Є.Маланюка, визначаються особливості його художнього мислення, досліджується естетичне наповнення історіософської концепції поета.

Практичне значення роботи. Запропонований системний підхід до поезії Є.Маланюка в контексті творчості "пражан" доповнює студії з цієї проблеми новими спостереженнями, що слугуватиме дальшим пошукам літературознавців у освоєнні поетичної спадщини української еміграції. Результати дослідження можуть бути використані і вже використовуються при підготовці спецкурсів і спецсеминарів на філологічних факультетах університетів, при читанні курсу історії української літератури ХХ ст.

Апробація результатів дослідження. За темою дисертації прочитані доповіді на міжнародних (Кіровоград,1997; Люблін (Польща),1997) та всеукраїнській (Київ,1997) наукових конференціях. Результати дослідження апробувалися на звітних наукових конференціях у Сумському державному педагогічному інституті імені А.С.Макаренка (1997,1998) та Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова (1999). Дослідниця прочитала спецкурс "Празька поетична школа" для студентів 4 курсу Сумського державного педагогічного інституту (1997,1998).

Основні положення та результати дослідження викладені у семи публікаціях.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, викладена на 191 сторінці, з них 178 сторінок основного тексту. Список використаних джерел складає 255 позицій.

Основний зміст роботи

У **вступі** розглядається стан дослідження творчості Євгена Маланюка та поетів "Празької школи", визначається новизна теми дисертації, її актуальність, мета і завдання, окреслено методологічну й теоретичну основу та методику дослідження, а також можливості практичного застосування роботи.

У **першому розділі** - "**Літературне оточення Євгена Маланюка**" - зроблено спробу розкрити феномен Євгена Маланюка – поета, історіософа, культуролога, літературознавця на тлі його епохи, взятої в складній зумовленості історичних, соціально-психологічних та естетичних вимірів, при цьому увага зосереджена на особливостях його творчої особистості, на домінантному становищі в "Празькій школі" українських поетів.

Творчий шлях "пражан", більшість з яких зі зброєю в руках боролась за українську державу, розпочався за межами України, в таборах інтернованих вояків (Польща), де вони опинились після поразки визвольних змагань. Основи естетичної концепції "Празької школи" українських поетів закладалися у надрах таборового часопису "Веселка", зорієнтованого на

“аристократизм духу”, на мистецтво в його іманентній сутності, на етику національного та громадянського.

Розвитку та самоствердженню молоді літературної генерації передувало глибоке осмислення всього історичного багажу нації, причин чергової втрати державності. Звідси підвищена увага до історичних мотивів, тонке ліричне сприймання рідної природи, філософія боротьби й оптимізму.

Це покоління гуртувалося навколо відновленого 1922 року Д.Донцовим "Літературно-наукового вісника" (з 1939 р. – "Вісника"). Плеяда "трагічних оптимістів" (Д.Донцов) - Є.Маланюк, О.Ольжич, Ю.Липа, О.Теліга, Л.Мосендз, пізніше – Ю.Клен, - стала творцями концепції нової літератури, розробивши таку художню систему творчості, яка була протиставленням українським сентиментальним літературним традиціям. Вони виступили проти “малоросійської” вторинності вчорашнього рабства, колоніального животіння. Творчість “пражан” була перейнята духом боротьби і зятягості, щирої християнської віри і сумління, плекала велику мужню любов до своєї нації, до свого минулого, до всього великого й шляхетного, передусім до героїчного чину. Гострота думки і суворість форми характеризували новостворене українське мистецтво.

Розпочавши процес повернення історичної пам'яті, який очолив Ю.Дараган зі своєю поетичною збіркою "Сагайдак" (1925), "пражани" оновлювали українську літературу, передусім її тематику. Поезія Ю. Дарагана містить усі елементи, які згодом розвиватиме решта поетів еміграції. Кожен з “пражан” знаходив свій мотив, який переважно був доведений до поетичної концепції, зі своєю образною домінантою і певним комплексом художніх засобів.

Важливою рисою творчості поетів “Празької школи” є зв'язок із західноукраїнським письменством. У дисертації висвітлюється домінування стильової течії неоромантизму в еміграційній, західноукраїнській та радянській літературі. Поети-емігранти друкували вірші в галицькій періодиці, видаючи у Львові свої збірки. З огляду на це цілком слушною є пропозиція Г.Грабовича українською еміграційною літературою вважати ту, яка творилася після Другої світової війни, зокрема, в 1945-1950 роках. Адже лише там українські письменники остаточно поривають зі своїм рідним середовищем і опиняються у суворій реальності чужорідних культур.

"Пражани" були безпосередніми учасниками боротьби за УНР або ж дітьми її діячів і несли з собою ідею української державності, що споріднювало їх творчість з творами представників стрілецької поезії в Галичині, поезія яких була орієнтована на масове сприйняття і творила своєрідну стрілецьку пісенну епопею. Тому вона була не стільки явищем історії української літератури, скільки фактором пробудження національної свідомості, державницьких змагань народу.

Нове покоління галицьких літераторів та еміграційні поети намагалися компенсувати втрати, яких зазнала література по той бік Збруча, розвиваючи теми, мотиви, форми, на які в умовах УРСР було накладено вето. Література поділеної України розвивалася у різних суспільних ситуаціях, проте духовна єдність нації не порушувалася. Так, в емігрантській літературі помітні риси романтичного світовідчуття та ознаки неоромантичної поетики, - хоч і з протилежною (щодо літератури "радянського табору") політичною та ідеологічною спрямованістю, під іншим емоційним знаком - не оптимістичний пафос, а стоїчний трагізм та надія. Неоромантиками можна вважати переважно всіх "пражан", яскравим неоромантиком у світопочуванні (хоч і з рисами неокласицизму в поетиці) був Є.Маланюк.

Другий розділ - "Поет-борець як знаковий образ художнього світу" - присвячений аналізу індивідуального голосу Є.Маланюка, складників твореного ним образу "залізного імператора строф", модифікацій "світових" образів, основних рис естетичної реалізації історіософської концепції письменника та пошукам перегуків з поезією "Празької школи".

На підставі принципу письменницької самототожності окреслюються ідейно-художні домінанти, властиві творчості й особистості автора. Так, у дисертації з'ясовуються національні первні поетичної свідомості Маланюка, наголошується, що істотною у світогляді та творчості поета була категорія національного. Сам Євген Маланюк неодноразово звертався до цієї теми у теоретичних працях ("Творчість і національність", "Поезія і вірші", "Гоголь – Гоголь" та ін.).

Джерелотворчим компонентом поезії автора, всеосяжним символом його творчості є чільний образ степу як праобраз шляхів, долі, ментальності українців. Херсонський степ - історична Вітчизна поета. З дитинства відчуті барви й енергетика цієї стихії в поезії трансформуються в образ-символ малої батьківщини. Стихія степу в контексті наділена і негативними властивостями. Зокрема, завдяки численним мікрообразам ("пустеля просторів сумних", "дикий простір", "жорстока широчінь" та ін.) степ постає як "прокляття України" (Л. Куценко), проте саме з архетипом степу поет, втім як і О. Ольжич, Ю. Клен, пов'язує і її державне майбуття, народження "Мадонною Диких Піль" сильного, мудрого "степового Месії". Як ознака національного ландшафту, степ стає константним елементом духовного краєвиду, створеного в мистецькій уяві поетів-"пражан", органічно вписуючись в емоційну палітру їх творів.

У багатьох поезіях образ "синьоокого, стрибожого" вітру прочитується крізь призму поетової концепції долі України як "східний", "азійський", "чорний" вітер, що символізує руйнівну силу. Це підсилює теорію Євгена Маланюка про "відвічний географічний протяг" ("Нариси з історії нашої культури"). Градації ж "вітер-буря-вітри історії" надано вольового імперативу, і водночас вона постає уособленням сили, здатної долати перешкоди на шляху від мрії до

дійсності. Дещо відмінним від Маланюкового є бачення стихії вітру О. Телігою. Її поезія, сказати б, овіяна вітром. Частотне функціонування цього образу характеризує і Маланюка, і Телігу як поетів динамічних, неспокійних, пристрасних.

Прикладами метафоричного згущення крайобразів до емблематики України є і динамічні образи південного неба, "соняшної Синюхи", верб, що шумлять в кінці греблі, й самої народної пісні ("Одна пісня", "Спогад", "Чебрець").

Ще одна домінанта особистості й творчості Євгена Маланюка - лицарський дух поета, його військовий чин. Навчання у військовій школі, участь у збройній боротьбі 1917 – 1920 років, люди, з якими довелося поетові співпрацювати, сформували "внука кремезного чумака, січовика блідого праправнука" у людину лицарського складу і духу. Сповідування культу офіцера, культу героїчного в житті визначало тематику творчості, зумовлювало високу міру лаконічної строгості поезій, позначених трагічністю світовідчуття, позбавляло велемовності.

Статус митців-емігрантів, причому емігрантів не з власної волі, а з диктату таких екзистенційних альтернатив, у яких йшлося про можливість виключно онтологічного "бути чи не бути", має велике значення при дослідженні їх творчості, як фактор обмеження творчого самовияву цих митців. Світогляд цих поетів був перевантажений історичною трагедією їх народу, це призводить до виразного протиставлення "вітцівщини" і чужини (Н. Лівницька-Холодна, О. Лятуринська, Є. Маланюк), відмови бачити західний світ (Ю. Дараган, Л. Мосендз, Ю. Липа), відтак - поділу поетичного простору на "там" і "тут". У Маланюка це виливається у своєрідному погляді на ті міста, в яких "минали дні". Прага, Варшава, Краків в поезії автора матеріалізуються каталізатором неприсутньої Батьківщини. Ностальгія робить чужину осоружною, спогади неначе стають дійсністю, а дійсність – ілюзією. Тому образи героїчного минулого й державного майбуття України, створені в поезії Євгена Маланюка, інших "пражан" були чималою мірою результатом волі й уяви, керованої волею, це був міф України.

У дисертації з'ясовується орієнтація Євгена Маланюка на західноєвропейське мистецтво. Живучи у вільному світі, письменник мав можливість досліджувати світову культуру і літературу, тож не дивно, що мистецький хист поета увібрав у себе кращі надбання класичної зарубіжної культури й літератури, серед яких численні "вічні" образи (образи-персонажі легенд і міфів, постаті державних діячів та діячів науки, культури, мистецтва, літератури, персонажі світової літератури) переплетені з образами рідної міфології, історії, культури. Ці образи тісно поєднують два суттєві елементи поетичного світобачення митця, два його світи, невід'ємні один від одного – Україну і Європу.

Про те, що поезія Маланюка багата на літературне спілкування, інтертекстуальна, свідчать ремінісценції та епіграфи з творів А. Рембо, П. Верлена, М. Метерлінка,

Е. Верхарна. Близькими духовно були йому польські поети – "скамандрити", глибоко національний чеський поет Й.-С. Махар. Справжніми європейцями за духом і стилем творчості поет вважав деяких російських поетів, про що, зокрема, свідчить творче співзвуччя українського поета з акмеїстами – М.Гумільовим, А. Ахматовою, О. Мандельштамом, М. Кузьмінім та ін.

Знання світової літератури викликало у автора природний і закономірний потяг до західноєвропейської естетики. При цьому Маланюк не був прихильником якогось одного стилю. Поетичний шлях Маланюка ніколи повністю не зливається ні з традиційним, ні з модерністичним напрямками, він навіть не йде паралельно з ними, він тільки до них наближається, щоб опісля знов відійти і продовжувати окремо. Поет розробив власну естетичну систему, побудовану на засадах мистецької традиційності, культові героїзму, релігійності. Взагалі Маланюкові було притаманне гармонійне поєднання високої ідейності з досконалою формою.

Поетові теоретичні сентенції про мистецтво ("Думки про Мистецтво"), опубліковані ще до виходу його перших книг у 1923 році, були насамперед засадами практичними, визначальними для нього самого. Крізь усю його творчість проходить мотив усвідомлення творчої місії митця, його натхненної праці, яка при жодних обставинах не здатна допускати бодай найменшої фальші чи впливати з кон'юнктури.

У дисертації докладно висвітлюються естетичні прикмети "олітературнення" історіософської концепції Є.Маланюка, основні положення якої формувались під впливом доктрини В.Липинського, побудованої на засадах ідей месіанізму, традиціоналізму, аристократизму й монархізму. Віра у вищу ідею України, у її культурні традиції та духовні сили, рафінування власного художнього стилю, виховання героїзму і шляхетності з відповідними звертаннями до лицарського минулого України в князівську і козацьку епохи дали ґрунт для формування історіософської орієнтації поезії "Празької школи".

Одним із спільних мотивів у творчості поетів-емігрантів є образ княжої та козацької доби як своєрідна історіософська концепція України, художня домінанта з притаманною їй історичною конкретикою. Не випадково й у культурологічно-історичних дослідженнях Є.Маланюка ("Нариси з історії нашої культури", 1954), Ю.Липи ("Українська доба", 1936; "Українська раса", 1937) тощо княжій добі як символу епохи державності надано неабиякої уваги. Княжа Русь стала символом держави, змагання за яку було життєвим кредо "пражан". Заглиблення в княжу давнину розширило лексичні межі поезії "пражан", сприяло виробленню у них високого стилю.

У творенні образу України Євген Маланюк виходить з конкретних історичних, етногенетичних та географічних реалій, тому таким суперечливим і роздвоєним вибудовується

цей образ в поезіях автора. Концепцію долі України поет розкриває через наскрізні образи-символи Степової Еллади та Земної Мадонни, що проходять майже крізь увесь поетичний доробок Маланюка. Це, з одного боку, персоніфікація рідної країни в жіночому образі, а з другого - проекція персонажа на Україну в широкому історико-філософському плані. Другий аспект цих образів-символів - в їх амбівалентності і дихотомійності: "Степова Еллада" - "Чорна Еллада", "Земна Мадонна" - "Антимарія", "Беатріче" - "Кармен", "повія"- "жона"... Різні іпостасі наскрізного жіночого образу передають під певним кутом зору драму історії України від давніх часів до сучасності.

Нових, несподіваних відтінків у звучанні Маланюкової алегоричній постаті України додає образ ліричної героїні Н.Лівицької-Холодної (зб. "Вогонь і попіл", 1934), яка із світлої "справжньої жінки" перетворюється на "темного вампа". Опозиція Н. Лівицької-Холодної була своєрідною формою бунту проти міфу про жінку, побудованого в поезії Є.Маланюка, й спробою звільнення від нього.

Міф України, побудований у Маланюковій поезії, - багатокомпонентний та багатозначний конструкт. Принципом його побудови була переважно гіперболізація якихось подій у давній та новітній історії України. Логічна конкретність не притаманна цьому міфу. Образ України складала вільна композиція прикладів, топосів та символів, насичена емоціями, що промовляла до уяви читача, даючи йому можливість відчутти єдність з етносом, із заселеною ним територією та легендарним минулим.

Попри впливи і витоки, що їх автор ретельно фіксував, поетична історіософія Євгена Маланюка наскрізь індивідуальна, і підтвердженням цьому є листування з Є.-Ю.Пеленським¹, в якому поет, нарікаючи на брак "класичної освіти", інформував літературознавця про результати своїх інтуїтивних історіософічних пошуків. Виразна контрастність естетичної реалізації історіософської концепції характеризує світосприйняття самого Маланюка як митця, як людини. Цілком можливо, що Маланюкові звертання до України ґрунтуються на особистих переживаннях кохання, адже вони несуть у собі елементи еротики. Поет свідомо обрав метод контрасту у трактуванні образу України, тим самим "реконструюючи" нашу героїчну і водночас трагічну історію. Джерела Маланюкової контрастності можна знайти і в пристрасному моральному максималізмі поета. Не випадково він, за спостереженням Т.Салиги, закладав конфлікт між віршами, komponував кожную книжку в такий спосіб, аби "утворити в ній контраст між окремими сюжетами, взорованими на вітчизняну історію".

¹ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаника НАН України. Від. Рук. Ф.232. Од.зб. 75/2. – Листи від 17.11.31 р. та 23.11.31 р.

Осмилюючи історичні уроки знищення української державності, поет намагався словом випекти тавро “малоросійщини”, котра, на його думку, знищувала національний організм. “Антималоросійська” парадигма проходить крізь усю Маланюкову творчість. Єдиним способом лікування цієї хвороби внутрішньонаціонального каліцтва, стверджував письменник, є Державність. В українській дійсності роль державотворчого елемента, на думку Є.Маланюка, міг би відіграти Рим з його культурою, “в центрі якої був войовник і правник, а ніколи філософ чи мистець”.

У зачинному катрені своєї неповторної "Варязької балади" Є. Маланюк "варязьку сталь і візантійську мідь" кладе у підмурівок Київської Русі - першої української держави. Сталь і мідь у поета – синтезовані ознаки давньої могутньої східноєвропейської держави, сформовані найкращими впливами обох стихій. Для висвітлення складного процесу формування першої держави на Сході Європи поет звертається не тільки до історичних, а й до міфологічних образів.

Особливістю історіософської поезії Є. Маланюка, втім як і О.Ольжича, О. Ляту-ринської, Н.Лівицької-Холодної, Ю.Липи, є звернення до історичних постатей, які втілюють чи символізують етапи національного самоусвідомлення нашого народу. При цьому Маланюк як поет є доволі строгим і вибіркоким. Його поетичну уяву хвилюють постаті насправді значущі, натури цілісні, як король Данило, гетьман Мазепа, Симон Петлюра, Василь Тютюнник, які відзначалися сильним характером і незламним духом, тим самим поет поряд з культом держави творить культ героя.

У **третьому розділі - “Інтимна та релігіософська лірика”** - аналізуються психологічний, філософський та естетичний аспекти його інтимної та релігіософської лірики, зроблено спробу розкрити філософську концепцію життя людини в поезії митця.

Стихією поета була боротьба, рух, дія, поривання, степи й простори, бо він був сином степів і провів певний час у боротьбі, військових змаганнях, його захоплювала динамічна краса – сила. Тож не випадково поет культивував ієрархію образів, що уособлюють силу. З кожною новою збіркою Маланюк розбудовував характерологію "гладіатора нещадних рим", "тверезого варяга", завжди напруженого, завжди похмурого, для якого держава українська була понад усе. Проте вже в першій його збірці помітні дещо відмінні нюанси поетового голосу і перед нами постає вроджений лірик з дуже вразливим серцем. Цей свій хист Маланюк воліє не розвивати, більше того, якнайменше торкатись тем, які б не відповідали створеному ним самим образу, хоч не можна сказати, що він не писав "лірично розслаблених" поезій, оскільки в пізніших книжках вміщено вірші, датовані міжвоєнними роками. Сам поет свідомий цього "романтичного янусового роздвоєння" (Б.Рубчак): "Так довго був дволикий і двоякий..." , тому ліричний струмінь "залишається міцним підґрунтям його поезій в усіх збірках 1925- 1939 років.

У дисертації розглядається проблема роздвоєння свідомості ліричного героя Євгена Маланюка, з'ясовується психологічний аспект цієї проблеми - подвійна природа особистості. Важливими психологічними феноменами, які характеризують динаміку змісту на межі між особистістю і сутністю (зовнішнім і внутрішнім "я"), є так звані феномени хибної та присутньої самоідентифікації. Хибну самоідентифікацію маємо тоді, коли людина ідентифікує себе з тим чи іншим особистісним утворенням, з тією чи іншою соціальною за своїм походженням і функцією роллю, маскою, личиною, субособистістю. Найтиповіші субособистості людини - ті, що пов'язані з соціальними ролями, у Маланюка - з громадськими та професійними обов'язками, уподобаннями, смаками, звичками. Генералізація "персони", поглинання однією "субперсоною" інших призводить до виникнення "суперперсони". У Євгена Маланюка це - візія полководця-вождя, вилитого наче з бронзи, на високому понадчасовому п'єдесталі ("Напис на книзі віршів"). Присутня самоідентифікація, на відміну від хибної, є скоріше процесом, ніж станом. У ході цього процесу сутність людини поступово вивільнюється від панування особистості, виходить з-під контролю.

Реалізацією справжнього "я" Євген Маланюк, як і Наталя Лівицька-Холодна, завдячує "другій еміграції". Але самі автори не усвідомлювали, що їх пізні вірші - це остаточна перемога внутрішнього над зовнішнім, вартісного над часовим, врешті, перемога мистецтва, творчості. Слушно зауважив І.Фізер: "Виключна відданість одній ідеї нівелює те, що можна назвати двополюсністю поетичної свідомості, в якій "я" і "не-я" постійно перебувають у діалектичній опозиції. Капітуляція "я" перед "не-я" веде до самозаперечення, зникнення і одного і другого. Поезія цікава якраз тим, що вона відмовляється бути на виключній службі конкретної історичної дійсності, що в ній поетичне "я" має перевагу над "не-я"².

Найменш досліджена в творчому доробку Євгена Маланюка його любовна лірика. Цікавою і показовою для розуміння Маланюка як лірика є сьома книга поезій "Проща", включена до його зібраних "Поезій в одному томі". Ліричний струмінь у цій збірці виявив себе з найбільшою силою і повнотою.

Художнє поєднання індивідуальних психологічних рис поета, його пристрасної емоційності, оригінальної асоціативності мислення, виявленого в різноманітних життєвих ситуаціях темпераменту зумовили цікавий аспект любовної поезії Євгена Маланюка, до того часу рідкісний у нашому письменстві, - еротизм. Про тілесний бік кохання він пише вільно, невимушено, красиво. Ліричні медитації автора, позбавлені гучних слів і штучних афектацій, відзначаються врівноваженою шляхетністю. Часто поет використовує природу як резонанс для

² Фізер І. Всупна стаття // Координати. Антологія сучасної української поезії на Заході: У 2-х т. - Мюнхен, 1969.- С.21.

власних почувань. Людина в своєму коханні зливається з природою, розчиняється в ній. Можливо, навіть варто говорити про "еротичність" природи у поетовому моделюванні, її приваблива довершеність не залишається непоміченою за будь-яких обставин ("Липень"). Подібною властивістю наділена і лірика О. Стефановича.

Жінка у Маланюковому світі існує в двох іпостасях: як любов ідеальна і як любов тілесна. Перший варіант теми озвучується образом Беатріче, котра живе в уяві, у мріях героя. Другий варіант оживає в образі жінки, чий "гадючий" стан "співає й кличе", а в кожному її русі "дише зваба...вогонь" ("Кармен і Беатріче"). У поезії автора межа між цим другим уявленням-образом жінки й алегоризованою Україною стирається ("Горобина ніч"). Це підкреслює дивовижну здатність поета переплавити глибоко-інтимне в загальнозначуще і навпаки.

Поет оспівує жінку у різному віці, відповідно порівнюючи її із весною, літом і осінню. Так, дівчина-наречена порівнюється з вишневим деревом у пору цвітіння (білий колір символізує цноту дівчини). Літо жінки - "і життєдайне, і живе, і повне творчої любові" ("Наречена"), а осінь - "довершеність і спокій пані", "корона літа й сяйво мет" ("Портрет").

При дослідженні філософської лірики Євгена Маланюка вказується на екзистенційний характер віршів з їх поривом до неба, численними звертаннями до Бога і водночас міцними зв'язками з землею. Естетичне начало авторського "я" і у Маланюка, і у більшості "пражан" нашаровується на філософське. Крізь примхливі грані часопростору поет розкриває гармонію світу й особистості, синтезуючи її в слові.

Автор протиставляє людську цивілізацію, сучасну людину – "півлюдину – Суміш робота й мавпи, механіки й зла" - первозданності, космосу. У ліриці Маланюка космос природи – об'єкт свідомого авторського зображення, його поет наділяє надсилою, яку нікому не збагнути. Космос, за Маланюком, - "живий", "мудрий", він над усім і у всьому, він "божим духом ентелехії осяває хаос".

Один з найважливіших мотивів художнього мислення Євгена Маланюка пов'язаний з ідеєю хаосу. У його ліриці панує ідея такої світобудови, де стикаються два хаоси - хаос людської сутності і хаотичність всесвіту. Ліричний герой – споглядач гармонії природи, він вічно прагне до неї, але вона недосяжна і лиховісна, бо має в собі зерно вселенської трагедії. Звідси - мотив приреченості і надриву ("Провесна", "День", "Гірка весна").

Широко використовує поет часові поняття. Час (пори року, місяці, ранок, день, вечір, ніч) у Маланюка – це співучасник і творець образів. За спостереженням Т.Салиги, час може протікати, може існувати як контраст до минувшини, а може виступати умовною миттю життя. У всіх таких випадках образ часу трактується медитативно, саме на ньому й зав'язується якась важлива думка, концепція ("Розмова", "Серпень, вересень...", "Ностальгія").

Пори року, часові відтинки доби складають основу лірико-філософської концепції життя людини. Найбільше поетові вдаються картини осені, зими, пов'язані зі смутком, самотністю, тишею, що є результатом самотності Маланюка-людини, як особистої, так і духовної. Тому так часто зустрічаються мотиви самотності у ранніх поезіях Є.Маланюка ("Ой у полі жито - копитами збито", "Як завше, дні повиті крепом...", "Демон мистецтва", "Інтермеццо" та ін.), і особливо в пізніх його творах, де присутні образи: "самотнього співу", самоти як "постійної вартівниці", тиші, яка "шумить рікою самоти", "залізного ланцюга самоти", "пустелі самоти", "невимовного суму самоти". Розпука самотності поглиблювалася і щемливою ностальгією за рідною Україною. Втрата землі, рідного краю - єдиного місця, де митець міг би відкрити для себе основу, - є джерелом ностальгійної лірики поета. У поезії Євгена Маланюка художній час тяжіє до вічності, поет навіть визначає її координати: "без границь, відкрита" ("Літо", "Рондо"), "так близько" ("За мармурові мури мрій..."), "снить за муром хмар" ("За шал жагучої жадоби...").

Автор контрастно бачить цей світ, у його уяві існує чіткий вертикальний поділ на два світи: "Спокій і синь небуття", що переходить або межує з вічністю, так званий "верх" і "низ", забарвлений у "земного тіла кров і піт". Простір поета тяжіє до максимального розширення ("Над Дністром"). Втіленням горизонтальної координати є топос степу, невід'ємної ознаки України - фокусу й серцевини всієї творчості Маланюка.

Життя людське автор забарвлює переважно в похмурі фарби, називаючи його "убогим, бідним днем", і означає його як таке, що "як і все веде до брами ночі" ("Горобина ніч"). Смерть митець уявляє не кінцем, а продовженням, власне, "немає смерті", - стверджує поет ("Побачення"). У Євгена Маланюка смерть наділена характеристикою "космічної самоти", вона ж є умовою народження нового життя, власне, у цьому поет-мислитель бачить "таємницю буття". Л. Мосендз уявляє смерть як "пристань спокою" ("Вічний корабель"). На думку Юрія Липи, зі смертю людини закінчується життя земне, яке є "прахом", і починається нове, що веде до Бога ("Смерть і монах"). А ліричний герой поезії О. Ольжича прославляє "мудрої кінцевости незрівняне вино", закликає відкрито дивитись в очі смерті ("Б'є три години..."). Таким чином, поезія "пражан" декларує свідомість смерті - своєрідне звання до неї, звільнення від страху перед нею, що за М. Гайдеггером, є свідченням повноти життя.

Самотність, роздуми над смертю, над вічністю, пошук свого призначення у світі і дослідження духовної реалізації в ньому приводять ліричних героїв Є. Маланюка й Н.Лівицької-Холодної до Бога. В релігійній ліриці процес абсолютного усвідомлення ліричним героєм причетності особистісного екзистенційного буття до неземного виміру набуває стану визрівання до екстазу взаємозлиття з Божественним. Усвідомлення власної гріховності, глибинне розуміння міри добра і зла зумовлюють смиренну покору перед Всевишнім. Відтак, у поезії автора Бог -

уособлення “світового творця”, “архітекта”, “першодвигуна”, всевластителя небувалої космічної сили і влади ("Вечір", "Зловіще", "Чужина", "Посланіє").

З роками християнська любов у Маланюка переходить деяку реінкарнацію, стає лезом любові, щоб таким чином сповняти старозавітні заповіді, тобто щоб з'єднати світи, які не єднаються так легко. Метафізична лірика Маланюка дозріває до синтезу, єднаючи співця "страшної" доби і співця земної долі людини.

Надзвичайною пророчою силою наділені картини Страшного суду, мотиви Апокаліпсиса ("Візія", "Нині", "Побачення", "Напередодні", "Постскрипtum") в поезіях Є.Маланюка, О. Ольжича, О. Стефановича.

Мрію про незалежність України Маланюк пов'язує з приходом провідника, державного мужа, який мав би бути схожим на біблійних пророків, відтак у поетичному доробку Євгена Маланюка оживають образи Мойсея, Єремії, святого Пантелеймона, апостола Петра. В поезіях автора виокремлюються образи Ангела, Архангела, Голуба-духа. Всі вони допомагають поетові пов'язати державницьку ідеологію та цінності християнської моралі. Серед біблійних образів, до яких звертається Маланюк, втім як і більшість “пражан”, виділяється образ Ісуса Христа - уособлення великої любові до людей. Лірик опоетизував велич самопожертви, героїзм Христа в ім'я спасіння людей та майбутнього Царства Небесного ("Голгофа"). Релігійні мотиви - компонент опису поетом природних явищ. Природа як вияв існування Бога, доля й недоля як вияв призначення згори, життя людське як дарунок Божий, віра в Царство небесне – все це цілком християнські погляди на існування людини. М.Бердяєв у своїй праці “Спасение и творчество” зазначав, що творчий суб'єкт може виразити себе лише трансуб'єктивно, тобто через рух всередину себе і віднайдення у власних глибинах універсуму, бо творчість людини (теслі чи літератора) є виявленням богоподібної природи людини, її внутрішніх креативних потенцій. Поезія Маланюка, особливо останнього часу, і є таким виявом невтомного пошуку вартісності людського існування, сенсу окремого буття, неодмінно пов'язаного з надбуттям.

У **висновках** подано результати дослідження, які в певній мірі розкривають феномен Євгена Маланюка у контексті літературного процесу першої половини ХХ століття .

Багатогранність і енергетика Маланюкової поезії, діапазон її зацікавлень і глибинність відтворення суті явищ і процесів в житті людини і суспільства точним і простим словом, при максимальному згущенні, динамізмі та емоційній наснаженості його стилю визначають місце поета і мислителя серед класиків української літератури ХХ століття, класиків, за Маланюком, “по відношенню до життя і всього існуючого”, себто митців, котрі “всебічно бачать речі та істоти”. А тому, які б мірки не прикладалися до нього, він виростає понад усе своєю величністю і

неповторністю, адже був і залишається майстром (Ю.Шерех) і в значенні німецького Meister, і в значенні французького Maître.

Серед поетів “Празької школи” Євген Маланюк був тим митцем, що уособлював непоборну силу, космічну енергію, консолідуючи з різних осіб єдину спільність. Маланюк, втім як і кожний з поетів-“пражан”, попри наявність спільних для всієї емігрантської поезії мотивів, утверджував власну модель історіософського бачення долі України.

Дух старої Європи, глибокі національні традиції, творчість за законами мистецької гармонії, антитетичність як принцип світобачення – визначальні вектори розробленої Маланюком власної естетичної системи, побудованої на культові героїзму, релігійності, власній інтерпретації та синтезі класичного, барокового і модерних (неоромантизм, символізм, експресіонізм) стилів. Синтез античної культури, кращих зразків світового та вітчизняного мистецтва, зокрема й російського "срібного віку" та українського духовного злету початку ХХ століття, – зразок пошуку автором у класичній інваріантності власного підходу до вирішення актуальних суспільних проблем, продовження класичних традицій і трансформації їх на власне національній основі.

Любовна та релігієсофська лірика Маланюка в психологічному та естетичному аспектах є виявом однієї з найважливіших граней поетової особистості. Аналіз любовної лірики доводить витонченість Маланюка-лірика, який з великою майстерністю передає нюанси людських почувань, переживання самотності і метафізичного жаху, бажання ніжності, тепла, любові. Філософічність його поезії з її поривом до неба, частими звертаннями до Бога і водночас міцними зв'язками із землею, дає підстави говорити про її екзистенційний і релігійний характер.

У титанічній особистості Маланюка поєднано щонайменше дві постаті. Перша - суспільна, державницька, зокрема державотворча, що втілена в образі "залізного імператора строф", завжди суворого максималіста. Друга - космічна, вічна, проте, подеколи – земна. Ці постаті співіснують в творчості поета від самого початку. У різні хвилини і періоди життя вони неоднаково реагують на суспільні події та внутрішній стан поета-мислителя, втілюючись у творах протиставленнями як одним із основних засобів його творчості в системі мистецьких образів. Тому розглядати творчість Маланюка, державницького й космічного, потрібно у природному поєднанні цих рис, вказуючи на домінування їх в конкретному творі, написаному в конкретній життєвій і суспільній ситуації, на конкретному витку спіралі світобачення поета.

Основні положення й висновки дисертації викладені у таких публікаціях:

1. Прохоренко О. "Я син свого народу..." (Авторська біографія і ментальність у творчості Євгена Маланюка) // Особистість письменника на уроці літератури. Навчальний посібник.- Суми: Слобожанщина, 1997.- С.119-127.
2. Прохоренко О. "Не просто поет, а духотворний Месія" // Самостійна Україна.- 1997.- Ч.2.- С.8-17.
3. Прохоренко О. Євген Маланюк: до проблеми малоросійства в мистецтві // Євген Маланюк: література, історіософія, культурологія. Матеріали міжнародної наукової конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Євгена Маланюка: У 2-х ч. – Кіровоград, КДПУ, 1997.- Частина 2.- С.6-9.
4. Прохоренко О. Олена Теліга і Євген Маланюк: до проблеми творчих взаємин // Олена Теліга: громадське і духовне покликання жінки: Матеріали наукової конференції.- К.: Видавництво імені Олени Теліги, 1998.- С.76-83.
5. Прохоренко О. "Бард неспокою раси..." // Євген Маланюк. Життя і творчість. Навчально-методичний посібник.- Суми: Слобожанщина, 1998.- С.4-16.
6. Прохоренко О. "Розтоптані пелюстки" Євгена Маланюка // Слово і час.- 1998.- № 9-10.- С.49-54.
7. Прохоренко О. "З переситом від людського й земного..." (до проблеми релігієсофської лірики Євгена Маланюка) // Українська мова та література.- №34.- 1999.- С.4-6.

Прохоренко О.Ф. Творчість Євгена Маланюка і "Празька школа" українських поетів.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 - українська література.- Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 1999.

У дисертації аналізується багатогранна поетична творчість Євгена Маланюка в контексті поезії "Празької школи" та його власної теоретичної програми. Досліджуються витoki та специфіка розвитку поетичної манери автора, з'ясовується його роль та місце в українському літературному процесі, зокрема еміграційній його частині.

Ключові слова: емігрантська література, "Празька школа", історіософська концепція, ностальгія, суперособистість, еротизм, самотність.

Прохоренко О.Ф. Творчество Евгения Маланюка и "Пражская школа" украинских поэтов.- Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Национальный педагогический университет имени М.П.Драгоманова, Киев, 1999.

Диссертация посвящена изучению творческой индивидуальности одного из великих украинских писателей 20 ст. – поэта, историософа, культуролога, литературоведа – Евгена Маланюка, анализу его поэтической манеры в типологических сопоставлениях с явлениями литературной жизни украинской эмиграции.

В исследовании реконструирована картина литературной жизни украинской эмиграции в период межвоенного двадцатилетия (1921 – 1939), определены факторы, влиявшие на развитие “Пражской школы” украинских поэтов. Исследуя эстетические программы Е.Маланюка, Ю.Дарагана, Ю.Липы, Олены Телиги, Л.Мосендза, О.Ольжича, других “пражан”, автор доказывает, что творчество поэтов этой поэтической группы декларировало идею украинской государственности, и это объединяло их с западноукраинской и советской литературой, но с противоположной (к литературе советской) идеологической направленностью, другим эмоциональным настроем – стоического трагизма и надежды. В литературе эмиграции выделяются черты романтического мироощущения, элементы неоромантизма в поэтике, что подтверждает идею духовного единства литературы разделенной Украины.

В работе анализируются особенности поэтического мышления Евгена Маланюка на примере использования поэтом контрастности как одного из основных средств его поэтики, эстетического функционирования системы образов - степь, ветер, река, небо, поле боя, города, где “проходили дни” поэта-эмигранта, образов классической зарубежной литературы, которые тесно переплетены с образами украинской мифологии, истории, культуры.

Используя не только поэзию, но и литературоведческие, культурологические труды, биографические факты, эпистолярный поэты, воспоминания о нем, автор доказывает тесную взаимосвязь мироощущения и тематики творчества. Психологический аспект ментальности поэта, его рыцарского духа, статус эмигранта являются особенно важными элементами в постижении феномена Евгения Маланюка.

Осуществлен анализ историософской концепции мыслителя в контексте историософских исканий В.Лыпинского, Ю.Лыпы, О.Ольжича. Раскрыты разные ипостаси всеобъемлющего амбивалентного образа Украины, который представлял собой свободную композицию образов, топосов, символов, насыщенную эмоциями и передающую драму истории Украины с давних времен до современности поэта.

Посредством психосинтеза в диссертации рассмотрена проблема раздвоения лирического героя. Длительная социальная зависимость, генерализация гражданских и профессиональных

ролей (“персон”) поэта привели к ложному самоотождествлению Евгена Маланюка, возникновению “суперперсоны” (по параметру авторитетности – “залізних імператор строф”, “гладіатор рим”, “варяг”; по параметру референтности - “син свого народу”, “мобілізований добою”).

Прослежен процес поступенного освобождения сущности поэта от господства личности. Анализируются любовная, философская, религиозная лирика Евгена Маланюка как важные грани индивидуальности и творчества поэта.

Ключевые слова: литература эмиграции, “Пражская школа”, историософская концепция, ностальгия, суперперсона, эротизм, одиночество.

Prohorenko O.F. Poetry of Yevhen Malanuyk end the “Prague group” of ukrainian poets. – Manuscript.

A thesis for a candidate degree of philological science on specialty 10.01.01 - Ukrainian Literature. – National Pedagogical University named by Drahomanov, Kiev, 1999.

The dissertation analyses the versatile poetic creativity of Yevhen Malanuyk in the context of Prague group poetry and his own theoretical program.

The author researches the sources and specific character of the poet’s style, defines his role and place in Ukrainian literary process, especially during his emigration period.

Key words: literature of emigration, “Prague group”, historiosophic conception, nostalgia, nostalgia, extrapersonality, erotism, solitude.